
Simo Køppe

Institut for Psykologi, Københavns Universitet

Videnskab og videnskab

Preben Bertelsens artikel om retsvidenskab og psykologi er meget komprimeret og indeholder et halvt univers af enkeltemner, som det på ingen måde omfangsmæssigt er muligt at komme ind på her, også fordi det vedrører områder jeg ikke kender særligt meget til i forvejen. Der er to overordnede temaer som det forekommer at være relevant at diskutere nærmere - dels spørgsmålet om det videnskabelige i emnet, dels spørgsmålet om det ubevidste og den mulige determination af menneskets handlinger.

Videnskabelighed

Bertelsen lægger fra starten vægt på at det skal være muligt at nå frem til rammerne for et ægte tværvidenskabeligt forhold mellem psykologien og retsvidenskaben. Dette gøres ved at etablere en fælles antropologi. At forholdet er "ægte" henviser til, at begge discipliner indgår i en ligeværdig relation, hvor begge bidrager ligeligt. Man kunne rejse det spørgsmål om jura som sådan er eller i det hele taget kan være en videnskab. Og hvis dette ikke er tilfældet, kan der for så vidt heller ikke oprettes en ligeværdigt forhold mellem jura og psykologi. Men hvis jura ikke er en videnskab, hvad er det så? Der kan argumenteres for, at jura er en administrativ praksis som er direkte forbundet med og afspejlende det politiske styre samt generelt hører til de dele af den ideologiske sfære som ikke er videnskabeligt afgørligt. Her vil Bertelsen sikkert være enig et langt stykke af vejen, men alligevel insistere på, at der er et basalt grundlag for ethvert juridisk diskurs, nemlig en opfattelse af subjektet. Hvordan denne opfattelse tilsyneladende må se ud vil jeg vende tilbage til nedenfor og her indsnævres spørgsmålet til hvor grænserne for videnskab er.

Der er naturligvis mange måder at definere videnskab på. Et af de vigtigste spørgsmål er hvordan forholdet er mellem videnskab og genstandsområde. Man behøver ikke at gå længere end til Popper for at finde argumenter for, at udsagn om et genstandsområde skal være mulige at falsificere, hvilket vil sige, at det skal være muligt at formulere scenarier hvorunder udsagnene vil kunne vises at være forkerte. Det er også det som Popper bruger som demarkationskriterium, dvs. kriteriet for at kunne skelne mellem videnskab og ikke-videnskab. Videnskab er defineret ved at fremsætte udsagn som vil kunne falsificeres. Poppers yndlingsaversioner - marxismen og psykoanalysen - hævdede han var gode eksempler på ikke-videnskaber: der er ikke noget der vil kunne falsificere begrebet om det ubevidste eller om klassekampen, ligesom det i en religiøs sammenhæng ikke er muligt at falsificere udsagn om, at der eksisterer en Gud.

Der er givet vis mange ting som Popper ikke tog højde for i denne måde at gå til videnskab på, bl.a. videnskabers historiske udvikling og at de teoretisk består af et hierarki af begreber og antagelser hvoraf kun en del er efterprøvelige. På den anden side er det vel de fleste inden for videnskaben, der ønsker at kunne demarkere en principiel grænse til ikke-videnskaben. En måde som ikke udelukker Poppers antagelser er at definere videnskaber som empirisk funderede. Videnskaber har både empiri og teori (og en praksis) og hvis der ikke er mulighed for empirisk efterprøvelse er det ikke nogen videnskab. Herved er f.eks. filosofi ingen videnskab, da den netop ikke er baseret på empiri og heller ikke ville kunne være det. Det samme gælder matematik. Og hele rækken af ikke-videnskabelige systemer af religiøst eller ideologisk tilsnit.

Der er imidlertid et yderligere kriterium som skelner videnskab fra ikke-videnskab og det er graden af den nødvendig reduktionisme. Man kan sige, at videnskab er metodisk reductive i den forstand at de altid reducerer og afgrænser et mindre genstandsområde, og at det i psykologien f.eks. ikke er muligt empirisk at beskæftige sig med "*psyken som sådan*". Man beskæftiger sig altid med aspekter af psyken. Dette kriterium afgrænser filosofi og matematik fra ikke-videnskaber såsom religion og ideologi idet man både i filosofi og matematik anvender samme metodiske reduktion som i de empiriske videnskaber. Det der kendetegner ikke-videnskaberne er en række betragtninger som alle tager udgangspunkt i helheden, det er oftest holistiske systemer som ikke lader sig reducere uden at kompleksiteten og sammenhængen forsvinder.

Spørgsmålet er om det er muligt empirisk videnskabeligt, at beskæftige sig med emner såsom retfærdighed og ansvar eller om det i bedste fald hører til filosofien. Er det en del af moralfilosofien eller hører det til de empiriske videnskaber. Her er det selvsagt ikke et spørgsmål om beskrivelser af den historiske udvikling af juraen og dens sammenhæng med samfundsformer m.m. - dette og masser af andre emner kan indlysende empirisk tilgængelige. Det afgørende er i hvilken udstrækning der er en videnskabelig sammenhæng mellem bestemte måder at definere juridiske elementer på og så den videnskabelige beskrivelse af subjektet. Hvis der er en sådan relation er det næste spørgsmål, om der er en tvingende relation, således at vi fra et psykologisk ståsted kan angive hvilke juridiske principper, der skal være gældende. Det sidste tror jeg egentlig ikke Bertelsen mener, men det forekommer mig at være et implicit resultat af den argumenterede snævre sammenhæng mellem jura og psykologi.

Subjektet

Heraf følger det andet punkt som skal tematiseres, nemlig spørgsmålet om i hvilken udstrækning psykologien kan bidrage til retsvidenskabens antropologi. Bertelsen starter med at karakterisere forskellige psykologier som fremmedbestemmer psyken. Det forekommer mig, at der relativt implicit er et argument til stede, der lyder som følger. Alle psykologiske teorier der fremmedbestemmer psyken (behaviorismen og psykoanalysen f.eks.) kan ikke være udgangspunkt for retsvidenskabens. Hvis psyken er fremmedbestemt vil det ikke være muligt at hævde at personen er ansvarlig for sine handlinger og tilregnelighed vil være et pseudobegreb. Og omvendt (og det er det der er implicit): når det ikke er muligt, at basere en retsvidenskabelig antropologi på en psykologisk antropologi har det som konsekvens at alle psykologiske teorier der opererer med en fremmedbestemmelse ikke kan være rigtige. Her bruges juraen nærmest til at argumentere for at bestemte psykologiske teorier er mere rigtige end andre.

"Det skyldes imidlertid at psykologien, med de ovennævnte repræsentanter for videnskaben, reduceres til et niveau og en forklaringsmåde, hvor den ikke er i stand til at beskæftige sig videnskabeligt med det, den ellers ganske indlysende burde beskæftige sig med, nemlig: hvordan vi mennesker selv iværksætter og former vore egne handlinger, selv vælger mellem alternative handlinger, selv afvejer dem i forhold til situationens fysiske, biologiske og sociale mulighedsbetingelser, hvad der er godt og ondt, hvad der er ret og uret. Kort sagt: Psykologien kan og skal "oppe sig", så den kan forklare hvordan vi selv rette vore handlinger efter, hvad vi kan, bør og skal." (p 21)

På de følgende sider diskuteres forskellige forklaringstyper som forbindes med et intentionalitetsbegreb og som ender i en antropologisk grundmodel, der tillader et samarbejde med retsvidenskabens. Et afgørende element er bestemmelsen af fire lag i personen, hvor handlingsintentionaliteten er det specifikt menneskelige, og hvor de tidligere fremmedbestemmende psykologier ikke medtager dette, idet det indeholder en selvbestemmelse, fri vilje og refleksion.

Ligesom i forbindelse med de fremmedbestemmende psykologier synes jeg at Bertelsen her opstiller en for skarp modsætning mellem determinisme og ikke-determinisme. Det er formentlig et falsk alternativ idet man godt kan operere med begge dele på en gang. Noget af det bedste Freud foretog sig teoretisk var at forsvare en decentrering af subjektet. Der er ikke længere noget centrum i subjektet, - dets bevidsthed og handlinger er bestemt af noget der delvist ligger uden for den selv. Det at der er noget som ligger uden for den umiddelbare bevidsthed som virker ind på bevidstheden og som bevidstheden ikke direkte råder over er imidlertid ikke noget Freud var ene om at mene. Det mente stort set alle andre i

1900tallet også, måske med undtagelse af Sartre. Civilisationen, kulturen og fordømmene virker ind på os og vi kan ikke restløst slippe af med dem - mener hermeneutikerne. Sproget er et kollektivt produkt som vi alle råder over mere eller mindre perfekt, men under alle omstændigheder i en form som ingen af os kan udrede reglerne for. Vi bruger sprog, vi bruger det korrekt i langt de fleste tilfælde - men vi kan ikke sige hvilke regler vi følger. Dette mener ikke blot strukturalisterne, men også alle andre der beskæftiger sig videnskabeligt med sproget. I den symbolske interaktionisme dannes vi af betydende relationer til andre. Relationerne er ikke transparente og vi er i højere grad bestemt af dem end bestemmer over dem.

I fænomenologien er det transcendentale jeg i bedste fald noget vi kan analysere os frem til, men det er ikke direkte og spontant givet for bevidstheden. Lebenswelt (Husserl, Schütz) og kroppsbevidstheden (Merleau-Ponty) er alt sammen størrelser der virker på bevidstheden uden for bevidstheden og i de fleste tilfælde i sig selv psykiske størrelser eller til nød sociale. Der er i høj grad tale om en fremmedbestemmelse, hvis der med det ikke-fremmede menes det selvberørende, selvtransparente osv. bevidsthed.

Som nævnt er Sartre en af de ganske få modstandere af dette synspunkt. I den udstrækning, at mange mennesker (de fleste?) lever i hvad Sartre kalder ond tro, som bl.a. er uvidenhed om deres egen frihed, er det sådan set kun de gennemreflekterede eksemplarer af racen som har den højt besungne frihed. Det er selvsagt ikke hensigtsmæssigt at overføre den velkendte regel ved lovovertrædelser om, at det ikke er nogen undskyldning, at man ikke kender til loven - altså at overføre til spørgsmålet om bevidsthedens transparens m.m. Det ville give nogle besynderlige resultater: det kan godt være at du p.t. er underkastet nogle bestemmelser udefra som du ikke er herre over, men det er blot fordi du ikke har valgt din egen frihed.

I den citerede passage fremgår det, at Bertelsen mener det er lidt for dårligt, at det skal være nødvendigt at påpege, hvad der er psykologiens egentlige mål - det vi burde beskæftige os med - nemlig hvordan vi danner vores egne handlinger. Hvis det nu var sådan, at vi konstitutionelt er et frit subjekt rensset for et ubevidst m.m., så forekommer det da at være et lige så stort problem hvorfor vi så ikke handler som vi egentlig burde - hvad er det for størrelser der gør at vi netop ikke er selvberørende, transparent osv.